

Бул Ислам Ойлору Эл Аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат.

Академияга үстөмдүк кылган Батыштын маданий парадигмасы бүгүнкү күндөгү эң кеңири таралган жана кабыл алынган Биастын формаларынын бири. Анын таасири мусулман дүйнөсүндө күчтүү сезилет жана анын салмагы билим берүүнүн бардык түрүнө таасир этет. Эгер Кудайга шилтеме келтирбесек, мусулман аалымдары менен илимпоздору анын талаптарына ылайыкташуусу акылга сыярлыкпы жана мусулман коомчулугун ушул парадигманын стандарттарына ылайык келиши үчүн «реформа-лоо» керекпи?

Элмессури билим алуунун жолу катары философиялык позитивизмге каршы болгон, аны империалисттик эпистемологиянын бир бөлүгү катары караганда, Ренессанс биринчи кезекте Батыш ой-жүгүртүүсүн жана теорияларын алып келүүнү жана мусулман ой жүгүртүүсүнө жана коомуна таасир этүүгө аракет кылган утилитардык материализмге багытталган чет элдик парадигманы кабыл алууну билдирет. Анын ою боюнча, бул өнүгүү үчүн үлгү боло албайт.

Бул антологияны түзгөн эмгектер жыйнагы дал ушул мусулман окумуштууларынын парадигмаларды, терминдерди жана мусулман дүйнөсүнүн социалдык-экономикалык-диний чындыктарына жат болгон изилдөө үлгүлөрүн дээрлик толук кабыл алуусун, жана билим алуу менен адамдын абалын түшүнүүнүн бирден-бир рационалдуу жолу катары ушул алкакка баш ийүүнүн кесепеттерин изилдейт жана сындайт.

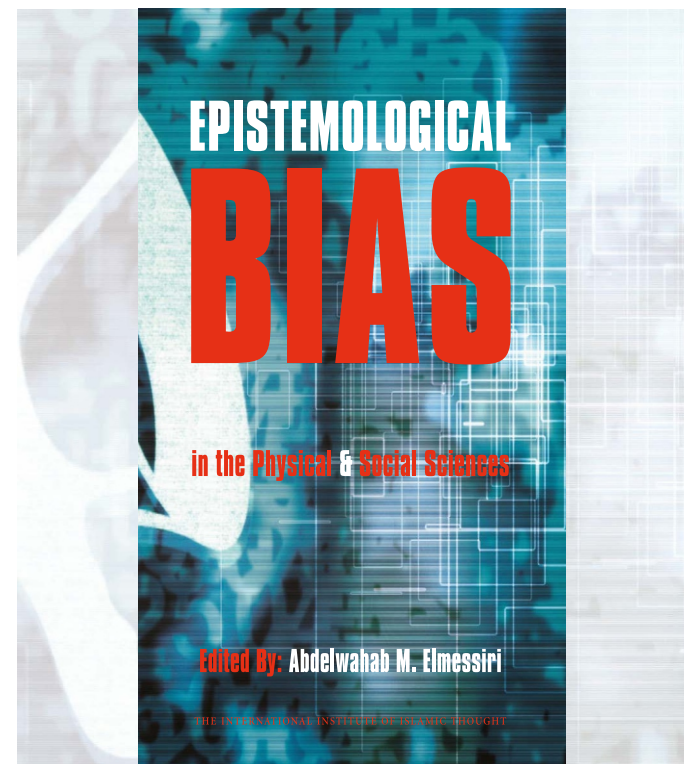

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

978-1-56564-592-9

Абдельвахаб М. Эльмессури

ФИЗИКАЛЫК ЖАНА СОЦИАЛДЫК ИЛИМДЕРДЕГИ ЭПИСТЕМОЛОГИЯЛЫК БИАС

(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

ФИЗИКАЛЫК ЖАНА СОЦИАЛДЫК ИЛИМДЕРДЕГИ ЭПИСТЕМОЛОГИЯЛЫК БИАС

EPISTEMOLOGICAL BIAS
IN THE PHYSICAL AND SOCIAL SCIENCES

Редакциялаган: Абдельвахаб М. Эльмессир
Abdelwahab Elmassiri

Кыскарткан: Элисон-Лейк

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демөөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)
Херндон, Вирджиния, США
Билим Интеграция Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон **Улан Алманбетов**
Китептин редактору **Исмаилова Кундуз Бейшенбековна**

Редакциялаган: **Абдельвахаб М. Эльмессир**
Физикалык жана социалдык илимдердеги эпистемологиялык биас / Которгон.: Улан Алманбетов – Б.: 2020. - 34 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрүнөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ
Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан
тастыкталат. №

Epistemological Bias in The Physical And Social Sciences (Kyrgyz)
Edited by Abdelwahab M. Elmessiri
ИИТ Books-In-Brief Series

Физикалык жана социалдык илимдердеги эпистемологиялык биас
Редакциялаган: **Абдельвахаб М. Эльмессир**
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (ИИТ)
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

ИИТ London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

IIIТ Китептер сериясынын кыскача баяны

Бул Ислам Ойлору Эл аралык Институтунун (IIIТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларын кыскача мазмунда берилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Окуганга ыңгайлуу болгондуктан, убакытты үнөмдөөгө өбөлгө түзөт. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилдеген обзорлору болуп, окурмандарды түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

«Физикалык жана социалдык илимдердеги эпистемологиялык биас» (Биас – бул, адатта, жабык, зыян келтирүүчү же адилетсиз түрдө бир идеяны же нерсени жактаган же каршы чыккан тең салмактуулук-википедиядан алынды) биринчи макаласынын редактору жана автору Эльмессири бир биас антологиясын чагылдырат, жана ал эң биринчи IIIТнин жардамы менен араб тилинде жарык көрүп, кийинчерээк англис тилине да которулган. Бул китепчелер англис тилинен которулган кыскача чыгарылыш.

Антологияны камтыган макалалар жыйнагы мусулман билим берүү дүйнөсүндөгү маанилүү болгон академиялык билимди аныктоочу аспект, жана батыш илими менен ойлорунун философиясы болгон көйгөйлөрдү изилдеп сын-пикирин чагылдырган.

Бул философиялык позитивизмдин үстөмдүгү жана толук кабыл алуу, аны менен бирге мусулман дүйнөсүндөгү коомдук-экономикалык жана диний акыйкатка сыйбаган парадигмаларды, терминологи

гияларды жана изилдөө үлгүлөрүн шартсыз кабыл алуу болуп эсептелет.

Ошентип, аларды жигердүү пайдалануунун жана деңгээли канчалык? Эльмессири үчүн чыгышта, батышта, түндүктө жана түштүктөгү изилдөөчүлөрдүн ишиндеги методологияда жана терминологиядагы карама-каршы ой-пикирлер көйгөйлүү маселе болуп саналат; Ошентсе да, ал өзгөчө курч мүнөздө болгон үчүнчү дүйнөлүк интеллигенция менен кызматташып келет, анткени алар өзүнүн конкреттүү концептуалдык жана маданий парадигмаларына ээ болгон чөйрөдө жазышса да, алар коомго өзүлөрүнүн кыялдануусун жана ойлорун таңуулоого аракет кылган чет элдик парадигмага дагы кабылып келишет. Эпистемологиялык жаңылыштыкты жеңип, аларга ижтихаддын (араб *الاجتهاد*, мээнеткечтик, аракет кылуу-википедиядан алынды) дарбазаларын ачуу үчүн, өз механизмдери, методологиялары жана көрсөтмөлөрү менен ушул максатка ылайыктуу жаңы илимди эмне үчүн жаратпайбыз?

Бул эмгектердин максаты – биздин терминологияда, методологияда, изилдөө куралдарында жана концептуалдык принциптерде жашырылган айрым бурмалоолорду, ошондой эле чоң деңгээлде мүнөздөлгөн көз карандысыздыкты жана бейтараптыкты аныктоо. Бул Батыштын чыгармачылык салымынын негизинде адамдык баалуулукту төмөндөтпөй, тескерисинче, аны түпкүлүктүү чекитке айлантуу коркунучун баса белгилеп, андан кийин аны үзгүлтүксүз кубалап турууга аракет кылат.

Түп нускасы кыскартылган

Физикалык жана коомдук илимдердеги эпистемологиялык биас

Абдельвахаб М. Элмессири тарабынан чыгарылган

2006-жыл

КИРИШҮҮ

Бул китепте маанилүү, бирок көңүл бурулбаган академиялык маселе каралат: мусулман дүйнөсүнүн социалдык-экономикалык жана диний реалдуулуктарына жат болгон парадигмаларды, терминдерди жана изилдөө үлгүлөрүн кеңири колдонуу жана кабыл алуу.

Дүйнө жүзүндөгү изилдөөчүлөр методология жана терминология жаатында эки тараптуу көйгөйгө туш болуп келет, бирок бул көйгөй үчүнчү дүйнөлүк интеллигенциянын арасында өзгөчө актуалдуу. Алар маданий чөйрөдө өздөрүнүн концептуалдык жана маданий парадигмаларын жазышса дагы, алардын коомун жана ой жүгүртүү процесстерин жайылткан чет элдик (батыш) парадигмага кездешет.

Бул парадигмалар Батыштын экономикалык жана саясий чөйрөлөрүндө артыкчылыктарга ээ, бирок ар дайым Батыштык эмес элдердин турмушу менен байланышкан эмес, ошондуктан бурмалоочу таасирин тийгизиши мүмкүн.

Жеке экзистенциалдык (Лат. экзистентия – бар болуу, википедиядан алынды) жана тарыхый кырдаалдар менен байланышкан түпкү парадигмалардан жана калыс пикирлерден баш тарткан илимпоздор бул процессте Батыш парадигмаларын колдонушат жана өзүлөрүнө карата бейтарап болсо дагы, Батыштын көз карашына ыктап турушат.

Кандайдыр бир жамаат импорттолуучу парадигмаларды жана келгин перспективаларды кабыл алса, кээде мындай парадигмалардын эпистемологиялык кесепеттерин терең билбей туруп коркунучка кабылат.

Араб улутчулдук ой жүгүртүүсүнүн өсүшү менен, инсандык жана маданий өзгөчөлүктөр жөнүндө сүйлөшүүлөр күчөдү, бирок ар тараптуу жана методологиялык изилдөө жок. Араб коомдук илимдердеги азыркы бейтараптыктын жоктугу эпистемологиялык биасты жоюу жана ижтихад же чечмелөөнү тартуу үчүн өз механизмдери, методологиялары жана көрсөтмөлөрү бар жаңы илимди түзүү менен чечилет.

Биас – бул парадигманы түзгөн жашыруун маанилердин, ошондой эле изилдөөчүлөрдү жетектөөчү жол-жоболордун жана методологиялардын жыйындысы.

Бул баалуулуктар кээде үлгүлөр же концептуалдык метафора түрүндө болот, изилдөө методологиясы менен байланышат жана аларды бөлүү кыйынга турат. «Прогресс» – тарыхтын кыймылын циклдүүлүк менен белгилүү бир чекитке алып баруучу түз сызык менен салыштырган метафораны билдирет.

Көптөгөн жашыруун эпистемологиялык метафоралар Батыш тараптан даярдалып берилген, аны менен бирге изилдөө жана ой жүгүртүү эркиндигин чектейт. Эпистемологиялык биасты аныктоо жана чечүү менен биз альтернативдүү парадигманы түзө алабыз. Бул китептин тематикалык изилдөөлөрү бул көйгөйдү чечип, белгилүү бир чөйрөдөгү жашыруун жылышууларды изилдөө; конкреттүү мисалдарды келтирүү; Бул жаңылыштыктар кандайча иштээрин түшүндүрүп, изилдөө иштерине багыт берүү; кеңири таралган үлгүнүн жаңылыштыгына байланыштуу унутулуп калган жана жаңы парадигманы чагылдырган жаңы методологияны колдонууда мисалдарды келтирүү.

Бул изилдөөлөрдө изилдөөчүлөр өзүлөрүнүн түшүнүктөрүн сүрөттөшөт жана Батыш маданияты жана анын эпистемологиялык парадигмалары боюнча изилдөө иштерин күчөтүү максатында альтернативдүү варианттарды сунушташат.

Бул альтернативдүү парадигмалар сөзсүз түрдө басымдуулук кылган парадигмаларды алмаштыра бербейт, тескерисинче, араб-мусулман коомчулугун изилдөө үчүн татаал каражат катары иштейт. Ошондой эле жаңы парадигмалар басымдуулук кылган парадигмаларды байытып, параметрлерин кеңейтип, заманбап Батыштын божомолдоруна негизделген жабык парадигмалардан универсалдуу ачык парадигмаларга айландырат деп үмүттөнөбүз. Көз карандысыз араб-мусулман парадигмасы Батыштын маданий баалуулуктарын четке кагууну билдирбейт. Жаңы парадигма прогресс түшүнүгүнүн параметрлерин кеңейтиши же андан баш тартуусу мүмкүн. Араб изилдөөчүлөрү батыштын методологиясын жана куралдарын колдонуу маселесин чече турган байкоо жүргүзүүнүн татаал жана объективдүү ыкмасын иштеп чыгышса болот.

Бул китеп чыгармачылык менен иштелген, революциячыл мүнөзгө басым жасап, окурмандарды таанууга жана аны жеңүүгө жардам берет. Акыйкат илим (фикх) конкреттүү, жекече жана адамды конструктивдүү, абстракттуу, жалпы жана адамгерчиликсиздиктен коргойт деп ишенебиз.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Ижтихад дарбазасы: Эпистемологиялык биасты изилдөө

Абдельвахаб Эльмессури

Адамдын жашоосу жаңсоолордон, иш-аракеттерден, жүрүм-турумдан, окуялардан жана башка миңдеген аракеттерден турат. Дем алуу сыяктуу мажбурлоочу функциялардан тышкары, ар бир иш-аракет аң-сезим менен же аң-сезимсиз тандоонун натыйжасы болуп саналат жана адамдын маданиятын жана кабылдоосун чагылдырат. Мисалы, коомдун же адамдын көз алдында ички жеңилүү бардык нерсени төмөндөп кетүүнүн белгисине айландырышы мүмкүн, ал эми башка коом же жеке адам үчүн ички жеңиш ошол эле нерселерди жеңиштин белгилерине айландырат. Мындай мисал эки тараптуу мамиленин маанисин жана айырмачылыгын көрсөтөт.

Ар бир адамдын жүрүм-турумунда маданияттуулуктун болушу негизги мааниге ээ жана белгилүү бир эпистемологиялык парадигманы жана көз карашты билдирет. Парадигма – бул психикалык абстракттуу сүрөт, элестетүү конструкциясы жана акыл-эстик реконструкция жана деконструкциядан келип чыккан чындыктын символикалык чагылдырылышы. Акыл чындыктын айрым өзгөчөлүктөрүн чогултуп, башкаларын четке кагып, керектүүлөрүн сактап, аларды артыкчылык иретинде жана чындыкка ылайык калыбына келтирет. Парадигма өзү маанилүү деп эсептеген элементтерди көбүртүп, башкаларын чөгөрүшү мүмкүн. Ар бир парадигма өзүнүн ички жана фундаменталдык критерийлери, ишенимдери, гипотезалары жана жооптору менен эпистемологиялык мүнөзгө ээ.

Биас – бир көз карашты кармануу, тандалма адамдын акылы жана аны кабыл алуу процесси менен байланыштуу. Эки тараптуу тил жана маданият менен бирдиктүү интеграцияланат жана тилге көз каранды, жана тилди бир тараптуу куралга айлантат. Биас – шексиз жана адамдын уникалдуулугунан жана тандоо эркиндигинен келип чыгат. Мүмкүнчүлүктөрү чектелүү болгонуна карабастан, адам тили белгилүү бир маданий тажрыйбалардан келип чыккан болсо да, туура эмес мамилени жеңүүгө жана эпистемологиялык парадигмаларды түзүүгө жардам берет. Айрым болжолдоолор ачык-айкын жана аң-сезимдүү, ал эми кээ бирлери ачык-айкын эмес жана аң-сезимсиз. Эпистемологиялык системаны кимдир-бирөө өзүнүн божо-

молдору жана артыкчылыктары менен өздөштүргөндө жана дүйнөнү ал аркылуу гана аң-сезимсиз көрүп анын натыйжасында аң-сезимсиз биас пайда болот. Биас башка көптөгөн формаларда да байкалат жана дайыма эле анын көрүнүшүндө болбойт.

Батыштын маданий парадигмасына карата көз караш – дүйнөдөгү эң кеңири таралган формалардын бири. Биздин мурасыбыздан баш тарткандар муну жүрүм-турумдун маанисин түшүнбөстөн жана ар бир мураска жана маданиятка эч кандай креативдүү баа бербестен жасашкан. Эң башынан эле ушул маданий билим менен кескин кагылышкан ислам дүйнөсү акыры Батыш империалисттик державаларынын ортосунда бөлүнүп кетти. Жакында эле Батышты туурап кубалагандар «үчүнчү дүйнө мамлекеттери», жана анын ичинде ислам дүйнөсүндө дагы жандануу долбоорлорун ишке ашырууга түрткү болду. Муну динден тышкары либералдык ой-пикирлерде ачык-айкын көрүүгө болот, мында «Ренессанс» (Лат. ренасси «кайрадан жаралуу, кайра төрөлүү», - википедиядан алынды) негизинен батыш ой жүгүртүүсүн жана теорияларын импорттоону жана Батыштын маданий парадигмасын кабыл алууну билдирет. Ошондуктан, араб жана мусулман коомдорун ушул парадигманын стандарттарына ылайыкташтыруу үчүн “реформалоо” зарылдыгы келип чыккан.

Убакыттын өтүшү менен мындай аракеттер Араб интеллигенциясынын арасында Батыш мурастарына карата пайда болгон тенденциянын негизинде өз мурастарына кайдыгерлик көз карашты жаратты. Мындай билимдүү адамдар маанилүү кызматтарды ээлешет бирок ал бир жагынан коркунучтуу, анткени алар батыш стилиндеги баалуулук тутумун өзгөртүп, парадигманы пропагандалашат. Маданий парадигма адатта баалуулук тутумун камтыган толук когнитивдик парадигманы камтыйт. Утилитардык жана рационалдуу-материалисттик заманбап Батыш парадигмасы ушундай мисалдардын жана көпчүлүк адамдардын илим - билиминин жана мамилелеринин негизин түзөт. Бул адамдын терминологиясында, аксиомаларында, изилдөө ыкмаларында жана жол-жоболорунда көрүнүп турат. Материалисттик парадигма чон үстөмдүк кылгандыктан, Батыш империализми өзүнүн маданий парадигмасын интернационалдаштырды жана аны көптөгөн коомдорго жүктөп, батыш парадигмасы универсалдуу деген жаңылыш түшүнүктү жаратты.

Бул парадигма трансценденталдык (лат. transcendens – андан ары, чектен тышкары, - википедиядан алынды) эмес, туруксуз аалам жөнүндө борбордук көз караштарга негизделген. Экинчиден, адам жана жаратылыш ку-

булуштары бир бүтүндүктү түзөт, экөө тең бирдей мыйзамдарды колдонот. Ошентип, адамдар материалдык жана табигый тартиптин ажырагыс бөлүгү. Бул көз караш материалдык эмес жана түздөн-түз адамга байланыштуу, ошондой эле кабыл алынбай турган, сапаттуу жана өлчөнө албай турган нерселердин бардыгына карата кабыл алынган, өлчөнүүчү жана сандык жагынан материалдык жана табигый көз карашты жаратат. Батыш коомдору бул универсалдуу, эволюциялык, бир саптуу жана табигый процесстин чокусу деп эсептелип, үлгү болуп саналат. Бирок, мындай божомолдордун көпчүлүгү жалган деп табылды. Табигый ресурстар чектелүү жана адамдын акыл-эсинин да чеги бар экени аныкталды.

Кээ бир механизмдер ушундай туура эмес ойлорду жеңүүгө жардам берет. Биастын сөзсүз түрдө болорун билүү – аны жеңүүнүн биринчи кадамы. Биздин көз карашты аныктоо боюнча теориялык аракеттерибиз батыш философиясынын бүт теориялык түзүмүн камтышы керек. Бир кыйла радикалдуу, татаал жана ар тараптуу көз караш бир дагы тарыхый же маданий багыт жок деп болжолдоого негизделиши керек. Биз ар кандай дүйнөлүк цивилизацияларга ачык болуп, алардын маданий жана интеллектуалдык каада-салттарын колдонушубуз керек, анткени алар адамзат, коом жана табият жөнүндө түшүнүктү тереңдетет. Жаңылыштыкты жоюп, биз батыш тажрыйбасын эске албаганда, адамзаттын мурунку тажрыйбаларынан пайдалуу альтернативалуу парадигманы түзүшүбүз керек.

Сунуш кылынган альтернативдүү парадигма жана илимий мамиле биздин жергиликтүү ислам мурастарынан келип чыгат; комплекстүү теория боюнча иштөө; адамдар ааламдын борбору экендигин түшүнүүдөн баштоо; материалисттик эмес категорияны камтуу; генеративдик (кумулятивдик эмес) жол менен иштөө; толук эмес ишеним жана туруктуу ижтихадга мүмкүнчүлүк берүү.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

Батыш ой жүгүртүүсүнүн мектептериндеги биас

Адел Хуссейн

Араб жана мусулман дүйнөсү интеллектуалдык жана теориялык деңгээлдеги салттуу түшүнүктөрүбүздү жана позицияларыбызды сын көз караш менен кароо фазасына өттү. Коомдук илимдер көптөн бери биржалык теорияларга таянып келишкен, бул биздин окумуштууларга өзүлөрүнүн сын көз караштарын иш жүзүндө түзүүгө тоскоол болгон. Эпистемологиялык чөйрөдө агартуу түшүнүктөрүнүн басымдуулук кылышы коомдук иштерде «динге негизделбестен» басымдуулук кылган. Батыш мамилеси социалдык жана табигый илимдерди айкалыштырууга багытталган, биз Чыгышта дагы ушундай ыкманы колдонуп жатабыз. Бирок, коомдук илимдер академиялык легитимдүүлүктү камсыздап жана объективдүү, универсалдуу, ишенимдүү жана илимий деп таанылышы үчүн, алар бардык адамзат коомдоруна жана алардын тарыхына негизделген так билимге таянышы керек.

Коомдук илимдердин чектелген (батыш) көлөмүндө теоретикалык үлгүлөр негизинен эмгек менен капиталдын ортосундагы карама-каршылыктарга, ошондой эле секулярдуу (Секуляризм – бул өкмөт жана башка укук булактары диндин ар кандай түрүнөн өзүнчө болушу керек деген түшүнүк, википедиядан алынды, котормочудан) түшүнүктөргө жана материалисттик прогресстин идеяларына багытталган. Чындыгында, азыркы доордо Батыш цивилизациясынын туш болгон көйгөйлөрү жана чакырыктары Батыш цивилизациясынын социалдык жана экономикалык деңгээлдеринде чечиле албай жатат, бул толук иликтенип жана талдоого алынышы керек. Биз Батыштын тажрыйбасынан ар кандай суроолорго жана кыйынчылыктарга туш болуудабыз жана ар кандай көз караштары жана методологиялары бар мектептерди өнүктүрүү зарыл экени билинди.

Акыркы эки кылымдын ичинде, классикалык илим - грек философиясы жана грек илиминин түздөн-түз агымы болгон европа илими, стандарттык тезис катары таанылып келген. Экономикалык дискурс дүйнөдөгү жогорку күчтү актайт, бирок эл аралык эмгек бөлүштүрүүдөн экономикалык жактан көз каранды болуп калат. Батыштан тышкары коомдук уюмдаштыруунун жана саясий башкаруунун бардык формалары жаңыланууга жана өнүгүүгө жараксыз деп эсептелет. Бул пайда болгон догма империализмди жана Батыш гегемониясынын эң начар формаларын актайт.

Чыгыш коомчулугубуздагы көз карандысыз социалдык илимдин практиктери Батыштын социалдык теорияларына интеллектуалдык көз карандылыкты импорттоодон этият болушууда. Бул сын көз караш Батыш таануучуларынын тарыхыбызга жана мурастарыбызга карата туура эмес көз караштарын жана ачылыштарын тастыктаган. Көптөгөн эмпирикалык (грек - «тажрыйба», «билим») (тажрыйба менен алынган билим-википедия, котормочудан) изилдөөлөр биздин жетишкендиктерибиздин чыныгы маанисин көрсөтүп, өзүбүздүн тарыхыбыздын айрым өзгөчөлүктөрүн ачып берди. Эмпирикалык жыйынтыктарга негизделген жана жалпы сын көз караш менен колдонгон көз карандысыз теоретикалык практикага артыкчылык берилет.

Батыш ой жүгүртүү мектептери адамдардын табигый эмес (секулярдуу) экендигин жана жеке кызыкчылыктарын башка нерселерден жогору коюуну тастыкташты. Бул көз караш технологиялык жана өнөр-жайдын өнүгүшүн ушул өңдүү материалдык кызыкчылыкты канааттандыруунун жолу катары баса белгилейт. Бул процессте биз кээ бир Батыш теоретикалык конструкцияларды четке какпайбыз, бирок Батыш деген эмне, универсалдуулук деген эмне экендигине талдоо жүргүзүп, өзүбүздүн баалуулук доктринабызга дал келген нерсени аныкташыбыз керек. Мисалы, мындай түшүнүктөрдүн көпчүлүгү динге негизделет жана биздин коомго жана экономикалык тутумга туура келбейт. Биздин коомдун таасири жана көз карашы биринчи кезекте исламдан келип чыгат. Исламдын жана анын маданий мурастарынын таасири менен келечекти түзүү көз карандысыз теориянын же заманбап фикх менен ижтихаддын милдети.

Өнүгүп келе жаткан өлкөлөр үчүн үстөмдүк кылган мамлекеттерге салыштырмалуу, көз карандысыз экономикалык жана маданий өнүгүү маанилүү баалуулук болуп саналат. Бул максатты олуттуу кабыл алуу жана турмушка ашыруу жашоонун бардык тармактарында радикалдуу революцияны билдирет. Өнүгүү саясаты ушул процессти жеңүүгө толук даяр болушу керек.

Көз карандысыздыктын түпкү максаты болгон негизги муктаждыктарды канааттандыруунун жалпы стратегиясында төмөнкү алты принцип камтылышы мүмкүн: тышкы дүйнө менен мамилелер; жеке өзүнө болгон толук ишеним; көз карандысыздыкты колдоодо мамлекеттин ролу; профицитти максималдуу көбөйтүү стратегиясы; бөлүштүрүү; өнүгүү – татаал процесс катары. Өнүгүүнүн социалдык тарабы көпчүлүктүн мобилизациясына негизделет. Ушул көз карандысыз өнүгүүнү жүзөгө ашыруунун негиз-

ги каражаты – бул белгилүү бир коом-улут ичинде ар кандай атаандашкан энергияны тиешелүү институттар аркылуу мобилизациялоого багытталган социалдык иш-аракет концепциясы.

Улуу революциялар адатта, жигердүү доктринага негизделген жана ислам мындай доктринаны камтыган. Көз карандысыздык үлгүсү ири державалар менен маданий, саясий жана экономикалык жаатта туруктуу карама-каршылыкты билдирет, бирок ага карабастан, биздин кызыкчылыктарга карама-каршы келген кызыкчылыктарга анча-мынча каршы күрөш жүргүзүлөт.

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

Саясий өнүгүү теориялары: саясат таануудагы бир тараптуу дискурс окуясы

Наср М.Ариф

Бардык академиялык чыгармалар – бул автордун жана коомдун калыптанган аң-сезиминин маданиятынын көрүнүшү. Ошондуктан бири-биринен толук ажыроо мүмкүн эмес. Эпистемологиялык маалыматтар убакыт жана орун менен байланыштуу. Өзүмчүлдүк биас үчүн чечүүчү мааниге ээ жана башкаларды өзүн-өзү кабыл алуу критерийлерине ылайык баалоо. Өнүгүү концепциясынын маңызы деп эсептелген саясий өнүгүү теориялары социалдык, экономикалык жана маданий өнүгүү чөйрөсүндөгү бардык тиешелүү теорияларды камтыйт. Төмөнкү талдоо коомдук илимдердеги өнүгүү теорияларынын көпчүлүгүнүн методологиялык жана философиялык негиздерине арналат. Саясий өнүгүү түшүнүгү жана анын тамыры ушул теориялардын жарым-жартылай жана өзгөчө теорияларды түзгөнүн же алардын айырмачылыктарына карабастан, көпчүлүк адамзат коомчулугунда колдонула тургандыгын аныктоодо колдонулат.

Илим адамдын же табияттын белгилүү бир кубулуштарын алардын бөлүктөрү же географиялык жайгашуусуна карабастан мүнөздөйт. Батыштын ою боюнча, илим - бул нерселердин чыныгы жана объективдүү абалын караган интеллектуалдык иш. Батыштын социалдык жана гуманитардык илимдеринин келип чыгышын жана өнүгүшүн кылдат изилдөө алардын адамдык чындыкты түшүнүүгө жана контролдоого карата эң жакшы ма-

милелерди карап жаткандыгын көрсөтөт. Кайра жаралуу мезгилинен бери туруктуу өсүп келе жаткан академиялык тенденция «Батыш эмес коомдорду» изилдөөгө багытталды. Мындай изилдөөлөрдүн максаты академиялык болушу мүмкүн, бирок Батыштын коомдук илимдеринин куралдары, методологиясы жана дискурстары өнүгүп жаткандыгына карабастан, алардын тартиптери жеткиликтүү эмес жана илимий-чыгармачыл өндүрүш жок.

Балким Батыштык эмес коомдорду изилдөөгө арналган кээ бир илимдер Батыштын Чыгыштан бөлүнүп-жарылышын көзөмөлдөп турууга багытталган. Антропология Батыш маданияты менен биригүү үчүн Батыш эмес дүйнөнү башкарууга жана анын маданияты менен цивилизациясына доо кетирүүгө аракет кылды. Маданий жана коомдук-саясий өнүгүү теориялары Батыштык эмес дүйнөнү изилдөөгө арналган батыш илимдеринин башка бардык теорияларынын саясий максаттарына дал келет. Ориентализмдин (лат. *orientalis* – чыгыш, википедиядан алынды) келип чыкканы, башкалардын ислам дини чыгыш дини деген түшүнүгүндө пайда болду. Постколониалдык мезгилде үстөмдүк кылуунун жаңы модели Батышты башка коомдор ээрчишкен идеалдуу адамдык жана социалдык үлгү катары бекемдеди. Ишенимдүү академия Батыш коомдорун изилдөөдө колдонулган аналитикалык категориялары бар коомдорду изилдей албайт; тескерисинче, мындай коомдорду изилдөө үчүн көз карандысыз илимдер керек.

Коомдун Батыштык үлгүсү жөнөкөйлөштүрүлгөн этникалык көз караштын долбоорун иштеп чыгат, ал адамзатты «алар» жана «биз» деп кыскартат. Мындай ыкма - натыйжалуу критерийлер жана талдоо үчүн негизи “башка” коомдорду билдирет деп ырастаган бүдөмүк түшүнүктөрдүн жарыяланышына алып келди. «Чыгыш» деп ушуну аныктагандар бир катар түрдүү цивилизацияларды жана маданияттарды жөнөкөйлөтүүдө олуттуу түрдө тобокел кылышат.

Башка түшүнүктөр аны артта калган, примитивдүү, айыл-чарба, өнөржай эмес жана үчүнчү дүйнө катары сүрөттөгөн, аны «башкалар» деп иш алып барган. Изилденген өлкөлөр эч кандай тарыхый жана маданий байланыштарга ээ эмес, тескерисинче, алардын ички ар түрдүүлүгүнө карабастан, Батыш тарабынан бир бүтүндүк катары мажбуулап классификацияланган.

Ориентализмдин пайда болушунан бери, Батыш ойчулдары билип туруп, же балким билбей туруп, тарыхын байыркы, орто кылымдагы жана заманбап деп классификациялап, өз коомдорунун тажрыйбаларын Батыш эмес

дүйнөгө пропаганда кылышкан; батыш саясий илиминин мамлекеттик концепциясын жайылтуу; көтөрүлүүнүн бардык баскычтарында адам коомдорунун өнүгүүсүн көрүү; жана Батыштын идеаларын жана максаттарын башка адамдык үлгүлөр аркылуу көрсөтүү. Экоцентризмдин (Экоцентризм - дүйнө тааным, философия, ошондой эле айлана-чөйрөнү коргоо идеологиясы, википедиядан алынды, котормочудан) мындай бир тараптуулук «Экинчисин» анын жашоо укугунан ажыратат жана аны илимдин же тарыхтын чегинен чыгарууга аракет кылат. Жартылай илим анын категорияларын, түшүнүктөрүн жана методдорун жүктөй берет. Эгерде жалпысынан саясий өнүгүү адабиятына көз чаптырсак, анда баш тартуу жана алмаштыруу процесси салттуу маданиятты, институттарды жана экономиканы четке кагууну баса белгилеп, аларды заманбап маданият, институттар жана экономика менен алмаштырат.

Биас - көпчүлүк учурда анализдөө ыкмасын, чечмелөө методдорун жана изилдөө натыйжаларын аныктайт. Ошентип, калыс изилдөөчү эч качан кайсы бир тарап кетирген жаңылыштыкты аныктай албайт, анын кесепеттерин нейтралдаштыруу же жок кылуу жөнүндө сөз кылбайт. Биасты аныктоодо жана нейтралдаштырууда коомдук-саясий кубулуштарга каршы күрөштүн эки негизги ыкмасы камтылышы керек. Саясий өнүгүү теорияларындагы өзгөрүүлөрдү аныктоо – өзгөрүүлөрдүн жана социалдык эволюциянын маңызын түзөт жана бул процесс методологиялык мамилени талап кылат.

Эгерде изилдөөчү ушул ыкмаларды колдонсо, анда кийинки кадам – өз изилдөөсүндө орун алган кайдыгерликти жок кылуу болуп эсептелет. Илимпоз менен студенттин этикасын изилдөө менен гана көзөмөлгө алынуучу негизги фактор бар, анткени илимий-изилдөө чынчылдыкка, моралдык чынчылдыкка жана чынчылдык менен акыйкаттыктын критерийлерине ылайык келүүгө тийиш.

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

Социалдык илимдердин Батышты тууроого каршы модернизация: Психологиянын мисалы

Рафик Хабиб

Бардык жерде жамааттар технологиялык натыйжалуулугун жана илимий ишмердүүлүгүн жогорулатуу үчүн иштеп жатышат, бирок илимий түшүнүктөрдү жана методдорду сынап көрүүдөн көрө, өндүрүмдүүлүккө өзгөчө маани беришет. Үчүнчү дүйнө өлкөлөрү прогресстин деңгээлин өлчөө үчүн илимди колдонушат жана мусулмандардын прогреске болгон каалоосу башка өнүккөн жамааттарда басымдуулук кылган илимий үлгүлөрдү өздөштүрүү же туурап алуу менен ишке ашат. Өнүккөн өлкөлөр кабыл алган илимий парадигма айлана-чөйрөнү өзгөртүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгондуктан, легитимдүүлүккө ээ болууда. Араб дүйнөсүндө жана башка жерлерде адамдар илимий жаңылыктарды, алардын жашоо мүнөзү жана идеалдары менен бирге киргизип жатышат, бул импорттолуучу технологияларга көбүрөөк муктаждыкты арттырат. Илимди өзүнчө бир максат катары эмес, айлана-чөйрөнү өзгөртүү жолу менен жашоо сапатын жакшыртуу каражаты катары кароого болот.

Баштапкы жетишкендик үчүн эч качан туурап же көчүрүп алуу жетишсиз. Мусулман өлкөлөрү заманбап илимдин формалдуу жана колдонмо аспектилерин өздөштүрө алышкан, бирок анын позитивдүү социалдык ролу жок. Башкаларды көчүрүүдө чыныгы прогресстин эч кандай маанилүү аспектиси жок. Ал илимдин жаңы моделдерин иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгү жана мусулмандардын маданий өзгөчөлүгүн чагылдырган жашоо образы.

Батыштын философиясы жана теологиясындагы чыныгы прогресс Батыш Араб ой жүгүртүүсүн үйрөнмөйүнчө күч алган эмес. Тескерисинче, бүгүнкү араб дүйнөсү башка өлкөлөрдүн ойлоруна жана маданиятына болгон урмат-сыйды жогору койгон жок. Башкасына болгон мындай адеп-ахлак жетишсиз болуп, имитация же көчүрүү фазасы натыйжасыз болду, бир гана азыркы өнүккөн абалды кеңейтүүгө жана бекемдөөгө жардам берди. Мусулман дүйнөсү узак мезгил аралыгында көптөгөн чет элдик түшүнүктөрдү жана баалуулуктарды сыймыктануу менен тааныды, өзүнүн жеке өзгөчөлүктөрүн жоготуп, акыл-эстин чыныгы критерийлерин да жоготту.

Илим башка буюмдар сыяктуу эле импорттолот жана керектелет, бул нерселер коомдук илимдерге бирдей колдонулат. Физикалык жана химиялык фактыларды билүү бир жамааттан экинчисине коопсуз өткөрүлүп берилсе дагы, социалдык фактыларды билүү мүмкүн эмес. Чет элдик билимдерди кабыл алуу жана колдонуу бүтүндөй жашоо образын жана түпкүлүктүү коомдо жок болгон социалдык чындыкты кабыл алууга алып келет. Коомдук илимдерди алсак, мусулман өлкөлөрүндө илим-билимдин функцияларын жана колдонмолорун, ошондой эле билимдин бүтүндөй комплексин көчүрүп алуу коркунучу күчөйт. Психологиялык жана социологиялык изилдөөлөрдүн натыйжалары чек арадан башка жакка өткөн кезде өз маанисин жоготот.

Изилдөө үчүн колдонулган түшүнүктөрдү же критерийлерди карап чыгуу максатка ылайыктуу, аларды объективдүү жана маданий тараптан эркин деп кабыл алуу орунсуз. Илимдин объективдүүлүгүнүн утопиялык мүнөзүнө карата фанатизм ар кандай илимге арабча мамиле жасоо аракеттерине күмөн жаратат. Коомдук илимдер маданий, жүрүм-турумдук жана адеп-ахлактык көз карандылыкты күчөтүүнүн оңой натыйжалуу куралы боло алат.

Атап айтканда, Үчүнчү Дүйнөлүк өлкөлөрдө америкалык үлгүнүн кабыл алынышы өнүгүп келе жаткан жамааттарда Америкалык баалуулуктардын бекемделишине алып келет. Медиа жарнамасы жана экономикалык үстөмдүгү бузулган учурда илимий программаны колдонуу ийгиликтүү болот. Натыйжада атаандаштыкка, демилгелүүлүккө жана өндүрүмдүүлүккө ээ болбогон, бытырап кеткен индивидуалисттик коомдун бурмаланган образы пайда болот.

Мухаммед Шакрундун айтымында, араб адамы «жамааттык» нерсе, ал эми импорттолгон илим арабдарды атаандашууга аракет кылган инсандарга айландырууга багыт алып жатат. Бул арабдарды импорттолуучу индивидуализмдин пайдасына “жамааттык” мүнөзүн таштоого мажбур кылган дилемманы жаратат. Экинчи жагынан, радикалдык эмпирикалык мамиле ар бир коомго өзүнүн интеллектуалдык жана маданий тенденцияларына жана ченемдерине, баалуулуктарына жана этикалык чечимдерине ылайык келе алат.

Араб коомчулугу дагы деле илимий прогресстин алгачкы баскычында. Аларга радикалдуу өзгөрүүлөр менен калыбына келтирүү программасы керек. Көптөгөн чыгыш коомдорундагы учурдагы конфликттер идеоло-

гиялык эмес, тескерисинче, күнүмдүк турмуштун талаптары, перифериялык системанын бөлүктөрү жана ар бир коомдогу жергиликтүү айырмачылыктар менен байланыштуу. Маданий прогресс жана өнүгүү коомдук түзүлүштөгү илимий революцияларга көз каранды болгон интеллектуалдык жана идеялык чыгармачылыктын натыйжасы.

Илимди чет элдик булактан өткөрүп бергенде, Араб дүйнөсү статистикалык интеллектуалдык кадрларды көчүрүп алат жана аны инноваторлорго караганда көбүрөөк баалашат. Араб дүйнөсүнүн психологиясы башкалардан айырмалуу өзгөчөлүккө ээ. Бирок, биз көбүнесе көчүрүп алган америкалык психология социалдык жана тарыхый басым менен мүнөздөлгөн ушул жаңы баскычка өттү. Импорттоочу өлкөлөрдө психология сөзсүз өнүгүшү керек, себеби жаңы социалдык чөйрөнү көтөрүү үчүн бир топ өзгөртүүлөрдү жана реформаларды жасоо талап кылынат. Чынында бул андай эмес. Ыйык эмпирикалык объективдүүлүк көйгөйү жана идеологиянын кулашы биргелешкен араб дүйнөсүндө жана азыркы үчүнчү дүйнөдө илимий кыймылдын токтошуна алып келди.

Үмүттүн альтернативасы – алгылыктуу жана ылайыктуу чечим табууга алып келе турган радикалдык акыл-эс операцияларынын жыйындысы катарында чагылдырылган динамикалык көз караш жана өзгөртүүгө болгон олуттуу аракеттер. Буга араб дүйнөсү илимий жана интеллектуалдык жаштардын жана маданий фанатизмдин учурдагы абалынан ашып түшкөндө жетишүүгө болот; өз түшүнүктөрүн жана методдорун иштеп чыгуу жана аларды теоретикалык методдор менен мамилелерди жаңыртуу үчүн ийкемдүү колдонуу; теориялардагы, методдордогу жана ойлордогу жаңы ачылыштар аркылуу өзүңүздүн илимий революцияңызга күбө болуңуз; жаңы илимий көз карашты жана альтернативдүү маданий абалды жана жаңы маданий этапты алып баруучу идеологияны толугу менен караштыруу.

БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

Окуу программасындагы жана курстун мазмунундагы – Биас

Хода Хегзи

Билим берүү мекемелери маданий салттарды өткөрүп берүүнүн негизги каражаты деп эсептелет. Мындай окуу жайлары маалыматтардын жана идеялардын чексиз көлөмүн тандап, студенттер үчүн коом кабыл алган баалуулуктардын жыйындысын аныкташы керек. Бул суроо методологиялык төмөндөгүдөй көйгөйлөрдү жаратат: студенттер окууга тийиштүү болгон жана чектелген сандагы сабактар боюнча билимди тандап алуу, андан кийин билим берүүнүн ар кайсы баскычтарында окутуу үчүн ылайыктуу мазмунду тандоо. Окуу программалары адатта, коомдогу өкүм сүргөн идеология, билим берүү философиясы, баалуулук тутуму жана адам табияты түшүнүгү сыяктуу факторлордун негизинде иштелип чыгат. Окуу планын иштеп чыгууну, киргизүүнү жана четтетүүнү талап кылат.

Демек, окуу китептери “бейтарап” же “объективдүү” эмес жана өз коомунун баалуулуктарын жана ишенимин чагылдырбайт. Андыктан, курстарды окутууга даярданып жатканда окуу программасынын негизин түзгөн эпистемологиялык парадигманы аныктоо зарылчылыгы келип чыгат. Перспектива же парадигма кабыл алынганда, башкаларын эске албаганда, айрым суроолор жана көйгөйлөр пайда болот. Экинчи жагынан, салыштырмалуу ыкманы колдонууда эки башка тутумду же түзүлүштү эмес, бүтүн топтомдорду салыштырууга болот.

Мисалы, Макс Вебердин “Протестанттык этика жана капитализм руху” атуу эмгеги Батыштын рационалдашуунун өзгөчө феномени деп эсептеген ишине арналган. Вебердин көз карашын кабыл алсак, Батыш капитализми Батыш цивилизациясына мүнөздүү. Вебердин маданиятын андан ары изилдөө үчүн Батыш капитализмин колдонуу туура болгон, бирок башка маданияттын мүнөзүн изилдөө үчүн ушул эле терминдерди колдонуу жаңылыштыкка алып келет.

Ислам маданияты жаатындагы изилдөөлөрдүн деңгээли буга чейин колонизаторлор же кызыкдар миссионерлер тарабынан монополияланган, алардын маданий жана диний артыкчылыгына ишенген жана алардын

эпистемологиялык көз караштарынан күмөн санашкан эмес. Жакында гана биз Европа цивилизациясын ислам цивилизациясына суктанууга же айыптоого керек болгон байыркы буюмдар катары эмес, жалпы адамзаттык өзгөрүүлөрдүн мыйзамдарына баш ийген коомдук процесс катары карай баштадык. Жалпы тил жана аналитикалык категориялар керек, алар бардык тутумдар жана структуралар үчүн сырткары болгону менен баарына тиешелүү. Капитализмдин ордуна рационализация ислам цивилизациясын изилдөөгө карата жалпы жана ылайыктуу термин болушу мүмкүн.

Бул багыттагы окутуу курсу учурдагы маселелерге арналат жана төмөнкүдөй суроолорду берет: ислам коому илим жана технологиянын уникалдуу өзгөчөлүгүн жоготпостон кабыл алышы мүмкүнбү? Ислам кантип элдерди айыл-чарбасына жана технологиялары төмөн коомдордон табиятты башкарууну көздөгөндөргө көчүп барууга үндөйт? Ошентип, ичиндеги бүт структура өзүнүн сырларын ачып бере баштайт жана мындан ары кемчилик же ката деп эсептелбей турган өз мыйзамдарын берет. Баалоодо биз Батыш цивилизациясына жакындык деңгээлин критерий катары карабашыбыз керек. Чыгыштагы жана Батыштагы, өткөн же азыркы учурдагы адамзат тажрыйбасынын жалпылыгы бирден-бир стандарт болушу керек.

АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ

Адамдын жана жасалма интеллекттин табиятын жана Курандын келечегин изилдөө

Махмуд Дхауади

Жасалма интеллект жана адамдык интеллект боюнча уланып жаткан карама-каршылыктар жасалма интеллект адамдын акылына барабар же андан ашып кетиши мүмкүн деген ачык пикир келишпестиктер менен мүнөздөлөт. Адамдын интеллекти менен жасалма интеллекттин ортосундагы ажырым сөзсүз түрдө кыска жана узак мөөнөттө сакталып кала берет, буга адамдын инсандык маданий символдору жана Курандагы адамдын акылын көрүүсү далил болот. Адамзаттын акыл-эс феномени көз каранды болгон маданий символдорду башкарууга болгон жөндөмдүүлүгү - адамдын уникалдуу мүнөздөмөсү. Бул уникалдуулук эволюциянын эмес, Кудайдын чечиминин түздөн-түз натыйжасы. Бул уникалдуулукка адамдар жетүүгө кыйын бол-

гон табышмактар кирет. Демек, изилдөөчүлөр аларды жасалма интеллект машиналарын жасоодо кантип колдонсо болот?

Акыркы жыйырма жылдыкта жасалма интеллект чөйрөсүндөгү изилдөөлөр теориялык жана прикладдык деңгээлдерде өнүккөн. Бул чөйрөдө нейрофизиологдор жана ар кандай социологдор адам акылын жана жасалма интеллектти изилдешкен. Жасалма интеллектуалдык инфраструктура заманбап жана постмодерндик коомдо кеңейе бергендиктен, башка тармактардагы адистерди дагы тартуу керек болот. Жасалма интеллектти изилдөө адамдарды көп түйшүктүү маселелерден сактап калууга жардам берет, ал эми иш-аракеттердин ылдамдыгын жана сапатын жогорулатуу маалымат кылымына кирген коомдорго мүнөздүү болушу мүмкүн.

Адамдардын акылынын көйгөйү жасалма интеллекттин каршылаштары жана жактоочулары үчүн негизги маселе бойдон калууда, изилдөөчүлөр адам акылынын эмне үчүн жасалма интеллекттен жогору экендигин жана жасалма интеллектке жетишпеген адамдык акылда эмне бар экендигин сурашы керек. Ушул сыяктуу суроолордун жообу бизди адамдын акылын жана акылдуу машиналардын өнүгүшүн жакшыраак түшүнүүгө алып келет.

Айрым изилдөөчүлөрдүн айтымында, жасалма интеллект адамдык интеллектке биохимиялык жабдууларды колдонгондо гана туура келет. Кээ бирөөлөр машиналар адамдын мээсиндей иштеши керек деп эсептешет. Санариптик инфраструктура машиналардын ойлонушу жана аң-сезимдүү акылга ээ болушу үчүн сунушталууда. Экинчи жагынан, интуиция, маанай жана эмоциялар үчүн жасалма интеллекттин схемасында орун жок, ал акылдуу ой жүгүртүү аппараты адамдын ой жүгүртүүсүнө тоскоолдук жаратат.

Маданият феномени адамзатты жасалма интеллект машиналарынан айырмалайт. Маданият таануу илимпоздору адамзаттын символдорун колдонуусу адамзат маданиятынын эң сонун белгиси экендигине кошулушат. Жүрүм-турум теориялары жана коомдук илимдердин парадигмалары адамдардын түрлөрү табиятта маданий символикада экендигин жана маданий символдорду колдонуу жөндөмү аны башка бардык жасалма интеллектуалдык түрлөрдөн жана машиналардан түп-тамырынан айырмалай тургандыгын эске алышы керек. Адамдын интеллектисин чыныгы түшүнүү үчүн, адамдын маданий символдорунун көлөмүн изилдөө керек.

Ойлорду жана идеяларды жаратууда маданий символдор менен иштей билүү, семантика процесстери жөнүндө ишенимдүү билим алуу үчүн негиз болуп саналат. Маданий символдор жөнүндө так билимдин жарым-жартылай жоктугу адамдык интеллект жана жасалма интеллект жөнүндө барган сайын өсүп келе жаткан билим тутумундагы жетишпеген байланышты түзөт. Бул жаатта бекем пайдубалды түзүү, изилдөөчүлөр үчүн окутуудагы машиналардын кемчиликтерин түшүндүрүп берүү үчүн зарыл. Мындай кайдыгерлик адамдык интеллекттин булагын түшүнүүгө изилдөөчүлөрдү адаштырган олуттуу кемчилик.

Заманбап психологиялык жана социологиялык изилдөөлөр социалдык депрессиянын адамдын акылына тийгизген терс таасирин айкын көрсөттү, бул интеллект адамдардын уланып жаткан социалдашуусуна жайылып бараткан маданий символдорго өтө көз-каранды экендигин көрсөттү. Маданият, акыл жана адам идеялары жаатындагы когнитивдүү илимпоздордун заманбап изилдөөлөрү эки көз карашты кабыл алды: агартуунун рационалдуу / илимий көз карашы жана романтикалык козголоңдун көз карашы. Бул көз караштар жасалма интеллект жөнүндө талаш-тартышка абдан тиешелүү. Акыркы топтун айтымында: «Маданият, акыл жана интеллект эмпирикалык позитивизм, ой жүгүртүү, логика жана рационализм критерийлери менен гана өлчөнбөш керек».

Жасалма интеллекттин адамдын акылына салыштырмалуу жетишсиздиги анын тар логикалык-рационалдык-логарифмдик структуралык дизайны менен шартталат, ал романтиканын көтөргөн маселелерин эске албайт. Демек, эмпирикалык-позитивисттик парадигма канчалык жүйөлүү деген суроо пайда болот. Себеби анын эки фундаменталдык элементтери - логика жана рационалдуулук болуп саналат. Адамдар жөн гана логикалык жана рационалдуу ойчулдар гана эмес, адам интеллигенциясынын артыкчылыгы материалдык эмес субъективдүү белгилерден келип чыгат. Адамдык интеллект татаал көрүнүш, ошондуктан жасалма интеллект ошондой эле адамдын интеллекти жаатындагы изилдөө татаал жана тар формуланы колдонбошу керек.

Ачык тексттер Мусулман дүйнөсүндө болуп өткөн Кайра жаралуу доорунун тажрыйбасынан жана дин менен илимдин адатта кастык мамилелеринен улам адам билбестиги жөнүндө эч нерсе талкуулана элек. Мусулман динин изилдөөчү адам интеллектисинин трансценденталдык табиятын андан ары изилдөө үчүн, Куран менен жасалма интеллект жана адамдык интеллект тармагында логикалык кеңештерди жүргүзөт; адамдын ой жү-

гүртүүсү жана акыл-эси; адамдын акылы жана жаратуу актысы.

Диний жана динге негизделбеген доктриналар - адамдар жасаган иш-аракеттери үчүн гана жоопкерчиликти өз мойнуна алат жана адамдык интеллект адамзатка жоопкерчиликтүүлүккө да, иш-аракет эркиндигине да шарт түзүп берет. Курандын позициясы – жасалма интеллектти адам акылынын деңгээлине барабар же андан жогорку деңгээлге көтөрүүгө болот деп ишенбеген заманбап окумуштуулар менен илимпоздордун тыгыз биримдиги.

Курандын көз-карашы бизге жардам берсе дагы, эмпирикалык позитивдүү мамиле акылдын трансценденттик мүнөзүн таануудан баш тартат жана пайдасыз.

ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ

Үчүнчү Дүйнөлүк маданиятта биаска каршы күрөшүү

Фериал Ж.Газоул

Интеллектуалдык чөйрөдө жана методологияда үчүнчү дүйнөгө карата болгон көз караш белгилүү. Экинчи жагынан, адабият мындай жаңылыш ойлорго ошондой эле бейкалыс пикирлерге каршы турууга жана мындай кыйратуучу көрүнүшкө каршы багытталган теоретикалык билдирүүлөрдүн башталышы катары кызмат кыла алат. Адабият – бири экинчисинин технологиялык артыкчылыгына эмес, оозеки жана концептуалдык мүмкүнчүлүктөргө бирдей жетүүгө негизделген стилистикалык ыкмаларга жана көркөм стратегияларга көз каранды. Тескерисинче, эзилгендер менен маргиналдар, эзгендерге жана күчтүүлөргө караганда көркөм деңгээлде чыгармачыл жана жемиштүү көрүнөт.

Терең ой жүгүртүүнүн чыгармачылык каршылык көрсөтүүсү ар кандай формада болот. Бул бөлүмдө Африка континентиндеги үч жазуучу жана алардын чыгармалары талкууланат: Нигериялык Чинуа Ачебе, «Баары бытырап кулады» китебинин автору; Судандык Тайеб Салих «Түндүккө

көчүү мезгили» китебинин автору; Марокколук Тахар Бен Желлоне, «Мен арабмын, мен шектүүмүн» китебинин автору.

Ачебенин китеби үчүнчү дүйнөдөгү текебер адамдын окуясы: Оби этникалык топтун башкы каарманы Оконкво трагедиясы, жеңүүчү колонизатордун кол салуусуна жана чет элдик баалуулуктарды киргизүүдөн мурун өз жанын кыйган. Романдагы берилген ой жеткиликтүү жана ишенимдүү, анткени, африкалык баатыр европанын зулумуна каршы жакшылык менен жамандыктын драмасында ойнобойт. Анын ордуна, ал басып алуу жараянын кадамдары менен эски баалуулуктардын уландысы болбогон бир мезгилди талдап чыгат. Ачебе императивдик маданиятка чыгармачылык каршы туруу үчүн стратегияларды жана ыкмаларды колдонот.

Ачебе Африка жана Европа идеологияларынын карама-каршылыктарын талдап, экөөнүн тең бетин ачып, экөөнү тең бошотот. Ал эки динди, догмалардын айырмачылыктарына карабастан, бирдей маанидеги эки көрүнүш катары көрсөтөт. Бул салыштырма мамиле динди иерархия боюнча классификациялоого же айрым ишеним тутумдарын диндин атрибутунан ажыратууга мүмкүндүк бербейт. Автордун ыкмалары чет элдик окурманды азгырат жана аны кийинчерээк өзүнүн маданий божомолуна шек келтиришине алып келет. Маданий бир жактуулукка каршылык көрсөтүү, бейкалыс пикирди аныктоо үчүн метафоралык тилди колдонуу көрүнүшү Ачебенин чыгармасында чагылдырылган.

Салихтин «Түндүккө көчүү мезгили» романында колониализмге жана неоколониализмге каршылык ачык көрсөтүлгөн. Роман түндүк көз карашына жана карикатура жана адабий оппозициянын жардамы менен африкалыктар жөнүндөгү ой-пикирлердин бурмаланышына каршы чыгат. Салих Шекспир Отеллонун трагедиясына каршы туруу үчүн өзүнүн романын араб тилинде жазган. Отеллонун трагедиясы араб дүйнөсүндө которулган жана сахнага коюлган биринчи драмалык чыгарма болгон. Салих Европадагы Африканын Шекспирдик сүрөтүн салыштырып, Араб жана Ислам дүйнөсүндө Отеллонун образын жок кылгысы келген.

Салихтин айтымында, Отеллонун каарын түшүнсө болот, эгер анын венециандыктарды же аны эч качан кабыл албагандыгын көрсөнүз. Бул «улутчулдардын каары, маданияттардын кагылышы». Англияга окууга бараткан Судандык башкы каарман, өзүнүн дүйнөсүнүн Батыштын зордук-зомбулугуна кабылганы тууралуу көз карашын чагылдырат. Салих гипербола жана сатираны колдонуп Африканын бүткүл имиджин өзгөртүү үчүн татаал

стратегияны колдонот. Ал Мустафа Саидди жалган баатыр, эзүүчү менен эзилгендин ортосундагы, бийликтегилер менен көз каранды болгондордун ортосундагы маданий биримдиктин жемиши катары көрсөтөт. Натыйжада, анын мекенине же бөтөн жерге жана маданиятка таандык болбогон гибрид келип чыккан.

Бен Джеллондун «Мен арабмын, мен шектүүмүн» деген таасирдүү окуясы окурмандын башкы каармандан башка көп нерсени билүүчү структуралык иронияны колдонот. Баяндоо структурасында жөнөкөйлүктүн ыплас коомго баш ийгендигин жана дүйнөнү четке кагуу өндүү карама-каршылыктарын көрсөтөт. Чыгармадагы араб өзүнүн күнөөсүз экендигин Батыш дүйнөсүндө далилдегенге чейин күнөөлүү, ага карата ар тараптуу каршы жана ар дайым ага шектүү катары мамиле кылат. Ал өзүнүн фундаменталист катары кабыл алынганына таң калып, окурманга Башканы баалоо сөзсүз түрдө экинчисинин жүрүм-турумунан эмес, тескерисинче, бир тараптуу айыптоолордон жана даяр ишенимден келип чыгат деп көрсөткөн. Бейкүнөө жумушчу адам эмне үчүн ар дайым шектүү экендигин сурайт жана окурман учурдагы системаны бардык көз караштар менен жактырбайт. Бен Джеллон жыйынтык чыгарбайт, бирок кайрылуунун эки тарабын карама-каршы коюп, окурманды драмалык ирония ыкмасына таянып, өз оюн баяндайт.

Ошентип, Африкалык жазуучулар муну туура эмес чечүүгө, аны сындаого жана ой жүгүртүп, формулировкалоого жана аныкталып жаткан каршылык стратегияларын түзүүгө өз салымын кошуп жатышат. Бул ыкмалар бири-бирине окшош болбогон нерселерди салыштыруу, негизги баянды кайрадан карап чыгуу, ошондой эле тааныш нерселердин эскириши жана аны болжолдоо. Натыйжада вертикалдуу иерархияны четке кагуу жана үстөмдүк кылган дискурстун борборунда жылыш болот. Ошентип, чыгармачыл жазуучу бейкалыс пикирдин негизин бузуп, ар тараптуу сүрөттү чагылдырат.

СЕГИЗИНЧИ БӨЛҮМ

Методологиядан тышкары: Батыш адабий критикасындагы эки жактын формалары

Саад Абдурахман Аль Бази

Батышта адабий сындын методдору аларды жараткан маданий контексттин пайдасына бир жактуу колдонулат. Батыштык эмес сынчы, араб-ислам маданияты менен, адабиятка ушул ыкмалардын кайсынысын болбосун өз маданиятынын жардамы менен колдонсо, анда ал эки тандоого туш болот: адабий материалды туура эмес түшүнүүгө алып келген натыйжаларды жана аларды калыптандырган идеологияларды ыксыз кабыл алуу сыяктуу ыкмаларды колдонууга; же башынан аягына чейин кескин айырмаланган ыкманы түп-тамырынан өзгөртүү. Бул методология эч кандай өзгөрүүсүз контексттен ажыратылышы мүмкүн деп ырастасак, методологиянын маданий-философиялык фонун жана тарыхый талдоонун натыйжасында акылга сыйбай калат.

Батыштын бир тараптуулугу жөнүндө маселени карап, анын негиздемесин текшерип, жөнөкөйлөштүрүлбөш керек.

Айрым сынчылар жана окумуштуулар айрым ыкмалар бир тараптуу деп ишенишпейт, бирок аларды бейтарап курал деп эсептешет. Азыркы араб сынчылары структуралык ыкманы нейтралдуу критикалык курал катары колдонушат анын натыйжасын араб илимин бекемдөөдө, маданий контексттеги тоскоолдуктарды жеңүүдө, улуттук мурастарды калыбына келтирүүдө жана прогрессти сактоодо эффективдүү деп эсептешет. Араб ой жүгүртүүсүнүн жана адабий сындын тарыхындагы ушул тааныш көз-караш, карама-каршы көз караш менен дээрлик бирдей күчтүү тарыхый жана идеологиялык тамырларга ээ. Анын универсалдуулугуна карата тенденциясы Батыштын маданий стандарттарына ылайык эволюцияны билдирет.

Адабий чыгармалардагы жана жалпы эле маданий түзүлүштү бурмалоо көйгөй бойдон калууда. Методологияны изилдөө маданий өзгөчөлүктүн түп-тамырынан анын чыныгы көрүнүштөрүнө карай багытталгандыгын көрсөтөт. Бирок, ыкманы туура эмес деп эсептөө жалпы эле ыкмалардын эч кандай мааниге ээ эмес экендигин билдирбейт. Бул өз ара пайдалуу же жалпы мүнөздөмөлөрдү жокко чыгарбайт. Методикалык мааниси бир маданияттагы бир тектүүлүктүн жогорку деңгээлин жана ар башка маданиятта бир эле элементтерди бир эле максатта же мааниде колдонуу кыйынчылыгын билдирет. Бул жерде талкууланган Батыштын критикалык корутундусу

анын маданиятын өркүндөгөн араб-ислам элементтерине жайылтылбайт. Батыштын көптөгөн ойчулдары Батыштын обочолонуусун жеңүүнү каалашкан.

Философ Ибн Сина (Авиценна) логика жаатындагы методологиянын көйгөйүн сунуштап, логика илими ар тараптуу философиялык дүйнө таанымына негизделгенин айткан. Бул дүйнө таанымындагы айырмачылык методологиялык же логикалык негиздердеги айырмачылыктардан көз каранды жана көбүнчө Аристотель (грек) философиясына таандык. Эгерде философия өзгөрүлүп жатса, анда изилдөөнүн методологиялык негиздеринде жана ушундай философияга таянган эпистемологиялык корутундуларда ырааттуу өзгөрүүлөр болушу керек. Философ Ибн Рушд ислам цивилизациясында грек ой жүгүртүүсүнүн жактоочусу болгон, бирок анын Аристотель поэзиясынын чектелүү колдонулушун баалоо маданий айырмачылыктардан келип чыккан потенциалдуу жалпы пикирлерге сезимтал экендигин айгинелейт.

Байыркы мусулман интеллигенциясынын башка консерваторлору ачык эшиктин маданий саясатын жүргүзүүгө каршы болушкан. Америкалык философ Джон Дьюинин айтымында, логика белгилүү бир философиялык принципти жактаган. Методологияны эпистемологиялык жактан ажыратуу керек деп айтуу - форма менен мазмунун айырмалоого чакыруу. Анын сыңарындай, жалпы адамзаттык максаттардын болушу мындай багыттарга алып баруучу ар кандай жолдор менен тоскоолдук кылбайт. Нортруп Фрайдын айтымында, сындын ыкмалары менен максаттарынын ортосундагы шайкештикке сынчыл принциптер жана гипотезалар сынчылыкта каралган искусстводон келип чыкса болот, анткени адабий чыгармалар жалпы символдорго, каада-салттарга же үлгүлөргө негизделген органикалык биримдик. Фрайдын методикасы башка формалисттик тенденциялардан айырмаланып, ал адабий чыгармалардын ортосундагы символикалык же типологиялык байланыштар түрлөрүн изилдөө менен ар тараптуу болууга аракеттенет.

Заманбап Батыш маданияты секулярдуулукка негизделет, бирок бул диндин Батыш ой жүгүртүүсүнөн же маданиятынан жок болуп кетишин билдирбейт. 18-кылымдын орто ченинде диний ортодоксализмге карама-каршы келген агартуу диний критикалык агымдын пайда болушуна жана Библиянын чыгыш поэзиясы катары адабий жана мифологиялык мүнөзүн баса белгилеген жаңы чечмелөө аркылуу динди коргоого шарт түзгөн. Мындай окуялар романтизмдин өсүшүнө туш болуп, ыйык динден тышкары сындын жаңы айкалышын пайда кылды, бул Батыш адабий сынындагы

диний текстти жалпы адамзаттык дүйнө тексттери менен теңдеди. Фрай Библиянын мифологиялык табиятын баса белгилейт, бирок архетиптин метафизикалык концепциясын карманат. Кош сүйлөшүү – бул динге негизделбеген, бирок Ницше, Фрейд жана Хайдеггердин чыгармаларындагы метафизиканы жеңүү үчүн кылымдар бою жасалган аракеттерге карабастан, диний жана метафизикалык тамырлардан арыла албаган маданияттын эң маанилүү дилеммаларынын бири.

Жалпысынан алганда, Батыштын критикалык методдору универсалдуулуктун бир кыйла даражасын колдонот. Ошондой болсо дагы, аларда маданиятка мүнөздүү жана өткөрүп берилбеген дагы бир маанилүү даража болот. Ушул акыркы сапаттан улам, Батыштын маданий контексти менен бөлүшпөгөн адамдар мындай ыкмаларды колдонуудан мурун кылдаттык менен карап чыгышы керек.

ТОГУЗУНЧУ БӨЛҮМ

Ислам коомдорунун архитектурасындагы теориялар жана дизайн принциптери: Жамаатты курууга салтанаттуу мамиле

Абделхалим И. Абделхалим

Артыкчылыктын жана сулуулуктун баалуулуктары азыркы учурда исламдык жана өнүгүп келе жаткан дүйнөнүн көпчүлүк коомчулугунда кеңири жайылган өнүгүп кетүүнү, ээликтен ажыратууну жана кош көңүлдүктү жеңүү үчүн керек. Өнүгүүнүн жоктугу – бул өндүрүш каражаттарын, айрыкча жасалма чөйрөдө, алардын маданиятына тиешелүү болгон нерселерден бөлүү. Ушул бөлүнүүгө карабастан, курулушту жамааттык маданият менен байланыштыра турган маданий механизмдер дагы бар. Буларга адамдардын чыгармачылык энергиясы, жамааттык ресурстар жана жөндөмдөр кирет. Бирок, бүгүнкү күндө көптөгөн жамааттарда курулуш иштери мыйзам жана администрация сыяктуу расмий институттардын көзөмөлүндө. Жамааттык процессти калыбына келтирүүгө боло турган окуялар классына чек араларды аныктоо, борборлорду түзүү жана имаратты жамаат менен байланыштыруу кирет. Эгерде жамаатты калыбына

келтирүү процесси ушул курулуш иштерине багытталса, анда имарат куруу адамдардын жашоосуна жана алардын коомчулугунун чыгармачыл өнүгүүсүнө өбөлгө болот.

Курулуш процесси менен коомдун жашоосунун ортосунда байланыш бар. Теория жана практикада курулуш бул кайра жаралуу учурларынын эң эле жетишкендиги, рационалдуу курулуш процессине көмөкчү катары карады. Дүйнө калкынын көпчүлүгү үрп-адаттары жана каада-салттары аларды уюштуруунун бирден-бир каражаты болгон жамааттарда жашашат. Бардык өнүгүү жергиликтүү мүмкүнчүлүктөргө жана ресурстарга негизделиши керек. Коомчулукка жана маданиятка карабастан, курулуш жөрөлгөсү курулушту жамаат менен байланыштыруучу механизм болуп саналат. Курулуш ар дайым имараттар менен экспонаттарды жараткан адамдар жана алардын чыгармачыл инстинкттери менен тыгыз байланышта болгон. Бул калыбына келтирүү процесси көптөгөн коомдордун ырым-жырымдарын жана каада-салттарын жана өсүшкө түрткү берүүчү жана жеке инсандыкты жаратуучу турмуштук процессти камтыйт, бирок айрымдар бүгүнкү күндө экономикалык зарылчылык жана натыйжалуулук үчүн курулуш «салтанаттан» өзүнчө болушу керек деп ырасташат. Эмнеси болсо да, маданият менен өндүрүштүн ортосундагы интеграция символикалык деңгээлде сакталышы керек.

Маданият менен өндүрүштүн интеграциясы маанилүү. Курулуш экономикалык өсүштү чыгармачылык менен айкалыштырып, капиталды жана билимди топтоого өбөлгө болот. Жамааттын жүрөгүндө курулган маанилүү долбоор, айрыкча, жергиликтүү кол өнөрчүлөрдү жана курчап турган чөйрөгө ылайыктуу курулуш материалдарын колдонууда өзүнүн чыгармачылык дараметин өнүктүрө алат. Бул кыш куюучунун жөндөмүн жана геометрия боюнча билими бар техниктин жазуу жүзүндөгү көрсөтмөлөрдүн жана чиймелердин негизинде иштөө жөндөмү менен айкалыштырууга жардам берет жана инновациялоого алып келет.

ОНУНЧУ БӨЛҮМ

Технология жана өнүгүү жөнүндө ой жүгүртүү: маданий перспектива

Хамед Ибрагим Эль-Мусли

Эки тараптуу көйгөй биздин маданий жана илимий кызыкчылыктардын борборунда турат. Модернизациялоого, өнүктүрүүгө жана технологияга байланыштуу көптөгөн терминдер дагы эле Батыш жана Мусулман өкмөттөрү жана дүйнөлүк институттар тарабынан кеңири колдонулат. Мындай терминдерди ар кандай саясий жана маданий контекстте алардын маанисин өзгөртпөй колдонууга болбойт. Батыш түшүнүктөрүнө негизделген өнүгүү аракеттери Араб жана Мусулман өлкөлөрүндө, ошондой эле үчүнчү дүйнөлүк мамлекеттерде ишке ашкан жок. Бул терминдерди колдонууда туруктуу болуу, динди алмаштырууну жана мусулмандарды модернизацияга жана Батыш технологиясына ишендирүүнү каалайт. Мусулмандар, ар кандай деңгээлде маданий, илимий жана кесиптик өнүгүү процессинде Батыштын өзгөрүүлөрүнө дуушар болушкан. Мусулмандар айланадагы дүйнөнү өзгөртүү үчүн, алгач өзүлөрүн өзгөртүшү керек. Алар маданий, илимий жана практикалык ишмердүүлүгүн жөнгө салган жана Батыштын маданий бурмалоолоруна дуушар болгон бардык аксиомаларды, критерийлерди жана баалуулуктарды карап чыгышы керек.

Калыстык маселеси маданий көз карандысыздыктын актуалдуу көйгөйү менен тыгыз байланышта. Убакыттын өтүшү менен Мусулмандар Батышка көз каранды болуп калышты жана көз карандысыз маданий ишканаларында кыйла оор шарттарга туш болушту. Жеке адамга же топко өзүлөрүнүн маданиятынын түп-тамырынан бөлүнүп чыгып, чет элдикин кабыл алуу кыйынга турат. Маданий жылыш процесси узак мөөнөткө көп сандаган чет элдик маданий элементтердин туруктуу иштешин талап кылат. Маданий кол салуу менен, үстөмдүк кылган маданият башка маданиятты багындырууга жана аны көз карандысыздыктан ажыратууга аракет кылат. Процесс интеграцияны бузат жана жеңилген маданияттын түзүмүндө боштуктарды жаратат, турмуштук чыгармачылык потенциалды жок кылат жана үстөмдүк кылган маданиятка баш ийүүнү күчөтөт.

Түшүнбөөчүлүккө жол бербөө үчүн, экспорттолуучу же коомго өткөрүлүп берилген нерсеге карата «техника» жана «технология» деген сөздөр ар башкача болууга тийиш: техника өндүрүш иш-аракеттери менен байланышкан,

ал эми технология аң-сезимде жана физикалык чындыкта жогорку деңгээлде кездешет жана өндүрүшкө караганда деңгээли жогору. Айрым долбоорлор бизге даяр болгондой эле, кээ бир түшүнүктөр бизге саясий жана социалдык максаттар үчүн топтолгон. «Технологияларды өткөрүп берүү» эки тараптын ортосунда бир тараптуу өткөрүп берүүнү камтыйт жана технология бир социалдык-маданий контексттен экинчисине өткөрүлүп бериле турган «объект» болуп саналат, бирок бул туура эмес. Көптөгөн эксперименттер технологияны өткөрүп берүү мүмкүн эмес экендигин тастыктайт. Технологиялык жөндөмдүн элементтерин сатып алуу жана эксплуатациялоо баскычтарында гана өткөрүп берүү мүмкүн. Араб жана Ислам дүйнөсү өзүнүн технологиялык мүмкүнчүлүктөрүн өркүндөтүү үчүн көп күч-аракет жумшабаса, технологиялык көз карандысыздык үчүн чечкиндүү болгон адаптация жана инновация баскычтарына жетүү эч качан мүмкүн болбойт.

Үчүнчү дүйнөлүк өлкөлөрдө басымдуулук болуп, Батыштын өнөр жай коомчулугунун же Япониянын технологияларын өткөрүп берүүгө негизделген өнүгүү пландарын иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу саналат, ал социалдык жана маданий эффекттерди жана «нигилисттик» (Нигилизм – бул эч кандай объективдүү мааниси, себеби, чындыгы же баалуулугу жок деген философиялык позиция, котормочудан) мамилени жаратышы мүмкүн, ал өнөр-жай уюмун симуляциялоо жолу менен Батыштын социалдык максаттарына жетүүнү камтыйт. Бул суроолорду берсек, бул дилемма бир топ оң мааниге ээ болот: биз кантип технологияны өз маданиятыбыздын күч-кубаты жана өзгөчөлүгү катары өздөштүрө алабыз? Араб / Мусулман коомчулугунда өнүгүүнүн Батыш моделинин кабыл алынышы тең салмактуулуксуз алмашуу мамилесин жаратты, бул анын мүчөлөрүн батыш товарларын, технологияларын жана кызматтарын керектөөчүгө айландырды.

Өз алдынча өнүгүү, адамдардын аң-сезими жана катышуусу менен өзгөрүүлөр болгон жок. Маданияттын негизги функцияларынын бири - баалуулуктарды өндүрүү жана көбөйтүү. Батыш модели маданиятты ушул функциядан ажыратат, бул маданий айырмачылыктардын жоголушуна алып келет. Модернизация илимий жана технологиялык милдеттенмелерди аткаруу үчүн зарыл болгон маданий жана социалдык өзгөрүүлөрдү шарттай турган өзүн-өзү ишке ашыруудан турат. Араб-мусулман дүйнөсү билим берүүдөгү маданий революцияны талап кылат, анда учурдагы ыкмалар алыстатат. Араб-мусулман маданияты боюнча жер бетиндеги бейишке жетишүү жана материалдык жыргалчылык жөнүндө кыялдар эч качан чындыгы болгон эмес, анткени маданият - адамзатты ааламдын борбору деп эсептебейт жана дүйнө жашоосун түбөлүк жашоодон бөлөк деп бөлбөйт.

ОН БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Физикалык мыйзамдардын түзүлүшүнө негизделген философиялык ишеним

Махжууб Таха

Физиканын популярдуу көз караштары анын мыйзамдары менен теорияларын эч ким айырмалай албаган уникалдуу продукт катары карашат. Бул көз караш бардык илимий талаш-тартыштарды лабораторияда чечүүгө болот жана илимий эксперимент акыркы арбитр болуп калат деген негизде турат. Бирок, бул табигый илимдерге гана тиешелүү жана байкоо жүргүзүүнүн башаты гана болуп эсептелет. Адамдын теоретикасы маанилүү жана илимий иштин чыныгы рухун чагылдырат. Илим адамдын акылы фактыларды түшүнүп, аларга ар тараптан көз чаптырганда пайда болот. Эмпирикалык методдор кылымдар бою өнүгүп, технологиялык жетишкендиктер менен гана эмес, илимий ойдун теоретикасы жана методдору менен өнүгүп келген. Бул прогресс эксперименталдык байкоолордон жалпы мыйзамдарды түзүүгө алып келген методологияны түзүүгө мүмкүнчүлүк берди. Мындан абстракциянын үч башка деңгээли байкалууда: түздөн-түз байкоо жана өлчөө менен аныкталган консервация мыйзамы; жалпы мыйзамдын деңгээли, белгилүү жаратылыш мыйзамдарынын негиздүүлүгүн кепилдеген постулат; изилденип жаткан фундаменталдык өз ара аракеттешүүнүн бирдиктүү математикалык формуласын берген теориянын ар тараптуу деңгээли. Адамдын ойлору эксперименталдык фактыларды жалпылоонун негизги фактору болуп саналат.

Табигый илимдер биз табигый окуялар бири-бирине байланыштуу болгон рационалдуу ааламда жашайбыз деген негизги гипотезага таянат. Себептердин корреляциясы илимий методдун маанилүү компоненти бойдон калууда, бирок детерминизм постулатынын модификациясы эксперименттин натыйжалары менен макул болушат. Табигый дүйнөгө болгон көз караш философиялык көз карашты кабыл алат, бирок мындай көз карашты толугу менен ынандырарлык логика менен коргоо мүмкүн эмес. Кээде илимий теория эксперименталдык натыйжаларга карабастан философиялык негизде четке кагылат. Фундаменталдык өз ара аракеттенүү деңгээлинде, илимий изилдөөлөр дайыма эксперименттен чыкпаган философиялык жайлар менен байланыштырылып келген. Бул ассоциация

маанилүү, анткени табигый илимдерди изилдөөгө интеллектуалдык жана маданий өлчөм берет. Бул, балким, технологиялык колдонмолор чөйрөсүнө жана адам ойлорунун чөйрөсүнө өбөлгө түзүшү мүмкүн. Көптөгөн негизги илимий мыйзамдарды иштеп чыгуу жалпылаштырууга умтулуп, айрым философиялык көз караштар эмпирикалык илимдин натыйжасында келип чыгат. Мындай учурлар эксперименттин жана байкоонун чегинен ашып кетти.

Жаратуучуга ишенген бир изилдөөчү адамдын эркинин боштондугу чындык жана детерминизм белгилүү бир деңгээлде токтойт деп ишенет. Ишенимге негизделген позиция кокустук түшүнүгүн Кудайдын мыйзамдарына карама-каршы келет деп четке кагат. Кырсык түшүнүгү адамзаттын каралып жаткан кубулуштардын алкагынан чыкпай жаткан себептерге жана себептерге сокур экендигин чагылдырат. Изилдөөчү Кудайга ишенген адам жамааттык жана жекече жүрүм-турумдун ортосундагы карама-каршылыкты түшүндүрө алат, ал эми башкалар ой жүгүртүүнүн бул сызыгын четке кагып, адамдын ой жүгүртүүсүнүн уникалдуулугуна жана адам акылынын ааламдагы бардык нерселерден жогору экендигине ишенишет. Табигый илимдерде жасалган бардык аракеттер идеялык, интеллектуалдык жана философиялык позицияларды чагылдырган адамдын умтулуусу. Илимий эмгектерди окуп жатканда муну эстен чыгарбоо керек.

Автор

АБДЕЛЬВАХАБ М. ЭЛМЕССИРИ (1938–2008) – Каирдин Айн Шамс университети-нин англис адабияты жана критикалык теориясынын мыкты профессору, ошондой эле белгилүү интеллектуал жана активист. Үзүрлүү жазуучу, ал ар кандай темада, анын ичинде сионизм, модернизм, постмодернизм, секуляризм, материалисттик философия жана башка көптөгөн темаларда алтымыш китеп жазган. Анын эң атактуу чыгармасы XX кылымдагы эң маанилүү араб энциклопедиясы деп аталып калган: Энциклопедия Жөөттөр, иудаизм жана сионизм (8 томдон турат).

